

NOBEL EKONOMİ ÖDÜLÜ SAHİBİ DOUGLASS C. NORTH' UN İKTİSAT BİLİMİNE KATKILARI: YENİ İKTİSAT TARİHİ VE KURUMSAL İKTİSAT

Coşkun Can Aktan

Dokuz Eylül Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
ccan.aktan@deu.edu.tr

&

Serdar Yay

Süleyman Demirel Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
serdaryay@sdu.edu.tr

Özet

Bu araştırmada 1993 yılında Nobel ekonomi ödülüne layık görülen Douglass C. North'un yeni iktisat tarihi, kural ve kurumların oluşumu, değişimi ve bu değişimin ekonomik performans üzerindeki etkileri konusundaki görüşleri ve iktisat bilimine yaptığı diğer katkıları incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeni İktisat Tarihi, Kurumsal İktisat,

Alan Tanımı: İktisat

THE CONTRIBUTIONS OF NOBEL LAUREATE DOUGLASS C. NORTH TO THE ECONOMIC SCIENCE: NEW ECONOMIC HISTORY AND INSTITUTIONAL ECONOMICS

Abstract

This study aims to explore the contributions of Douglass C. North, Nobel laureate in economic science, 1993. North's ideas on new economic history, the formation and transformation of rules and institutions, its impact on economic performance and some other contributions to the economic science will be summarized.

Keywords: New Economic History, Institutional Economics

JEL Code: B15, B25, B52

İ.GİRİŞ

Douglass C. North, kurallar ve kurumların ekonomik performans üzerindeki etkilerini inceleyen ve adına “*yeni kurumsal iktisat (new institutional economics)*” adı verilen disiplinin günümüzdeki önemli temsilcilerinden birisidir. Öte yandan North, yeni kurumsal iktisat ve yeni iktisat tarihi alanındaki öncü çalışmaları dolayısıyla Nobel ekonomi ödülüne layık görülen saygın bir ekonomisttir. Bu kısa yazı içerisinde North’un sadece kural ve kurumların oluşumu, değişimi ve bu değişimin ekonomik performans üzerindeki etkileri konusundaki görüşlerini ve diğer bazı katkılarını özetlemeye çalışacağız.

II. NORTH’UN YAŞAM HİKAYESİ: KISA BİYOGRAFİ

Demir’in ifadesiyle “*eski kurumsal iktisat (old institutional economics)*”¹ ile “*yeni kurumsal iktisat (new institutional economics)*”² arasında bir köprü kuran North, 1920 yılında Cambridge’de dünyaya gelmiştir. California Üniversitesi (University of California)’nde yükseköğrenim gören North, burada tanıştığı “*marksizm*”³ ile birlikte tüm yaşamının değiştiğini ifade etmiştir. Doktorasını da bu üniversitede iktisat tarihi alanında yapan North, 1950 yılında Washington Üniversitesi (University of Washington)’nde asistan olarak çalışmaya başlamıştır (Demir, 1996: 207; North, 1995: 252).

1960 yılında profesörlüğe yükselen North, aynı yıl yeni kurumsal iktisat içerisinde gelişen “*yeni iktisat tarihi (cliometrics)*” olarak bilinen yaklaşımının popüler olmasını sağlayan “*İktisat Tarihi Dergisi (Journal of Economic History)*” nin ortak editörlerinden biri olmuştur. North, Washington Üniversitesi’nde 1983

¹ Eski kurumsal iktisat, entelektüel temelleri Thorstein B. Veblen, John R. Commons ve Wesley C. Mitchell tarafından atılan, zaman içerisinde çok geniş bir düşünce yelpazesini içerisine almış bulunan ve neo-klasik iktisadı tamamen reddederek iktisadın temeline kurumları yerleştiren bir öğretinin adıdır. Eski kurumsal iktisat hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Coşkun Can Aktan & Tarık Vural, “*Eski Kurumsal İktisat*”, içinde: Coşkun C. Aktan (ed.), Kurumsal İktisat: Kurallar, Kurumlar ve Ekonomik Gelişme, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu, Kurumsal Araştırmalar Serisi No: 2, 2006, ss. 1-17.

² Yeni kurumsal iktisat, eski kurumsal iktisatçılar gibi neo-klasik iktisat temel varsayımlarını tamamen reddetmeyen, kural ve kuramların önemine işaret eden muhtelif iktisat okullarının bütününe verilen isimdir. Yeni kurumsal iktisat hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Coşkun C. Aktan & Tarık Vural, “*Yeni Kurumsal İktisat*”, içinde: Coşkun Can Aktan (ed.), Kurumsal İktisat: Kurallar, Kurumlar ve Ekonomik Gelişme, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu, Kurumsal Araştırmalar Serisi No: 2, ss. 19-42.

³ Karl Marx’ın görüşleri ile ortaya çıkmış olan marksizm, bir toplumun gelişmesini önemli ölçüde üretim araçları ve teknolojinin belirleyeceği düşüncesini savunmuştur. Marksizmde, diyalektik felsefe, materyalist felsefe, ve praxis felsefe kavramları büyük önem taşımaktadır.

yılına kadar profesör olarak görev yapmış, emekli olduktan sonra ise çok uzun yıllar aynı üniversitede onursal profesör anlamına gelen “*emeritus profesör*” ünvanı ile çalışmalarına devam etmiştir. North, aynı zamanda 1972 yılında “*İktisat Tarihi Kurumu (Economic History Association)*” başkanlığı görevine getirilmiştir (Klein & Daza, 2013: 526).

North, 1997 yılında Oliver Williamson ve Ronald H. Coase ile birlikte “*Uluslar arası Yeni Kurumsal İktisat Topluluğu (International Society for the New Institutional Economics)*” na katılmıştır (North, 2009: 169).

North, 2015 yılında 95 yaşındayken Michigan’da vefat etmiştir.

Kurumsal iktisat alanında önemli çalışmalara imza atan North’un önemli eserleri arasında “*1790-1860 Yılları arasında ABD’nin Ekonomik Performansı (The Economic Growth of the United States, 1790-1860)*”, “*Kurumsal Değişim ve Amerikan Ekonomik Performansı (Institutional Change and American Economic Growth)*”, “*Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans (Institutions, Institutional Change and Economic Growth)*” ve “*Zaman İçerisinde Ekonomik Performans (Economic Performance Through Time)*” sayılabilir.

- *The Economic Growth of the United States, 1790–1860*, New York: Prentice-Hall, 1961.
- *Institutional Change and American Economic Growth*, Cambridge: Cambridge University Press, 1971 (Lance E. Davis ile).
- *The Rise of the Western World: A New Economic History*, Cambridge: Cambridge University Press, 1973 (Robert Thomas ile).
- *Growth and Welfare in the American Past*, New York: Prentice-Hall, 1974.
- *Structure and Change in Economic History*, New York: W.W. Norton, 1981.
- *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- *Empirical Studies in Institutional Change*, Cambridge University Press, 1996 (Lee Alston ve Thrainn Eggertsson ile).
- *Understanding the Process of Economic Change*, Princeton: Princeton University Press, 2005.
- *Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009 (John J. Wallis ve Barry R. Weingast ile).

III. NORTH'UN İKTİSAT BİLİMİNE KATKILARI

1. Nobel Ödülü: Yeni İktisat Tarihi ve Kurumsal İktisat

North, 1993 yılında Robert Fogel ile birlikte Nobel Ekonomi Ödülü'nü almıştır. “*İsveç Kraliyet Bilimler Akademisi (Royal Swedish Academy of Sciences)*”, Nobel Ekonomi Ödülü'nü North ve Fogel'e verme nedeni olarak “*Ekonomik ve kurumsal değişimleri açıklamak için ekonomik teori ve kantitatif yöntemler uygulayarak ekonomi tarihi konusundaki araştırmaları yeniledikleri için*” açıklamasını yapmıştır (www.nobelprize.org, 2016).

North'un çalışmalarında odak noktası kurallar-kurumlar, kurumsal değişim ve ekonomik performans olmuştur. North, Avrupa ve Amerika'nın uzun vadeli kalkınmasını incelemiş ve özellikle son çalışmalarında ekonomik büyümede kurumların rolünü analiz etmiştir (www.nobelprize.org, 2017).

North çok sayıda araştırmacıya ilham kaynağı olmuştur. Kurumların rolüne ısrarlı şekilde yaptığı vurgu yalnızca iktisat tarihçilerini değil aynı zamanda tüm iktisatçıları ve siyaset bilimcileri de etkilemiştir. Birçok çalışmasında kurumlar tarafından oynanan rolü gösteren North, İsveç Kraliyet Bilimler Akademisi tarafından hem “*yeni iktisat tarihi veya kliometri olarak adlandırılan iktisat tarihi dalında öncü*” hem de “*yeni kurumsal iktisadın öncülerinden biri*” olarak değerlendirilmiştir (www.nobelprize.org, 2017).

North'u bu kadar değerli kılan ve kendisine Nobel Ekonomi Ödülü'nü kazandıran bu yolda etkilendiği önemli bazı isimleri de unutmamak gerekmektedir. North, üniversite yıllarında Karl Marx'ın etkisinde kalmıştır. North, bir söyleşide Marx ile ilgili birçok okuma yaptığını ve Marx'ın, yaşamında uzun yıllar devam eden etkiler bıraktığını belirtmiştir. North daha sonra, 1950 yılında asistan olarak başladığı Washington Üniversitesi'nde görev yapan iktisatçılardan Donald F. Gordon'un üzerinde çok büyük ve güçlü bir etki bıraktığını ve kendisine iktisadi öğrettiğini ifade etmiştir (North, 2009: 160-164). North, Gordon ile anılarını şu şekilde aktarmıştır (North, 2009: 164): “*Gordon iyi bir iktisatçıydı, öğle yemeğinde her gün satranç oynamaktaydık, satrançta ben onu yendim, o da bana iktisat öğretti...*”

North, “*20. yüzyılın en büyük iktisatçısı*” olarak tanımladığı Freidrich A. von Hayek'e olan saygısını da dile getirmiştir (North, 2009: 168). Avusturya İktisat Okulu'nun 20. yüzyılda önemli isimlerinden biri olan Hayek, özellikle toplumsal düzen şekilleri ve kurallar hakkındaki görüşleri ile bir Avusturya İktisat Okulu mensubu olmasına rağmen yeni kurumsal iktisat okulu içerisinde de

değerlendirilmektedir. Hayek, 1974'te Nobel Ekonomi Ödülü'ne eski kurumsal iktisada katkılar sağlamış olan Gunnar Myrdal ile birlikte layık görülmüştür.

Öte yandan çalışmalarında kurumsal değişim konusuna ağırlık veren North'un eski kurumsal iktisadın öncüsü Thorstein B. Veblen'den de etkilendiğini görmekteyiz. Veblen, iktisadın evrimsel bir bilim olduğunu vurgulamış, kurumsal yapının iktisadi faaliyetler üzerindeki etkilerini ve kurumların gelişim seyirlerini detaylı bir şekilde incelemiştir. Veblen'in, 1898 yılında kaleme aldığı "*İktisat Neden Evrimsel Bir Bilim Değildir? (Why is Economics not an Evolutionary Science?)*" isimli çalışması eski kurumsal iktisadın başlangıcı kabul edilmektedir.

Veblen'in evrimci iktisat bilimi hayaliyle çalışmalarında yaptığı kurumsal değişim vurgusu, North'un kurumsal değişim anlayışından uzak değildir (Orhan, 2011: 64-65).

Bu noktada North'u etkileyen Marx ve Veblen'in ortak bir yönüne dikkat çekmek gerekmektedir. İki önemli düşünürün de eski kurumsal iktisadın temel taşlarından birini de oluşturan ve "*evrim teorisi (the theory of evolution)*"⁴ olarak da bilinen Charles R. Darwin'in 1859 yılında yayınladığı "*Türlerin Kökeni (The Origin of Species)*" adlı eserindeki düşüncelerinden etkilendiğini görmekteyiz.

Darwin'in görüşlerine büyük bir ilgi duyan Marx, insanların yaşam araçlarının üretiminin evrimine odaklanarak bir halk yada bir dönemin devlet kurumlarının, hukuksal görüşlerinin, sanatın, dini görüşlerin, iktisadi gelişmelerin vs. evrimini açıklayan bir kuram inşa etmiştir (Öncü, 2015: 8-9). En başta eski kurumsal iktisadın öncüsü Veblen⁵ olmak üzere birçok kurumsal iktisatçı da Darwin'in etkisinde kalmış ve toplumda geçerli kurumların zaman içerisinde değişeceğini ve zamanla toplum için yararlı olmayan kurumların elenip geriye yararlı kurumların kalacağını savunmuşlardır (Aktan & Vural, 2006: 5). Gerek North'u etkileyen Marx ve Veblen gibi iki büyük düşünürün düşüncelerinin, gerekse de North'un çalışmalarında değindiği "*kültürel evrim (cultural evolution)*" ve "*kurumsal*

⁴Yerleşik düzeni tehdit eden evrimci fikirler ve dönüşümcü düşüncelerin bir kişiyi tehlikeli ve siyasi bir radikal olarak yaftalamaya yettiği dönemde Darwin düşünsel açıdan en yaratıcı yıllarını yaşamış ve en başta kendisinin de değiştiğini hissetmiş, değişim ve evrim gibi kavramlara vurgu yapmıştır. Darwin'e göre tek bir atadan gelen canlılar zaman içerisinde değişim geçirecek farklılaşmışlardır. Yaşadığı ortama uyum sağlayanlar hayatta kalmış, diğerleri yok olmuşlardır. Darwin, hayal gücünde canlandırdığı bu mekanizmanın adını "*doğal seleksiyonla evrim (evolution by natural selection)*" olarak belirtmiştir (Aktan & Vural, 2006: 5).

⁵ Veblen, en ünlü eseri "*Aylak Sınıfın Teorisi (The Theory of the Leisure Class)*" isimli eserinde insanın edimsel evriminin Darwinci bir betimlemesini sunmuş ve Darwin'in metodolojisini kullanmıştır (Şenalp, 2007: 57).

değişim (institutional change)” ile ilgili düşüncelerinin temelini Darwin’e kadar dayandığını söyleyebiliriz.

North, verdiği bir mülakatta yeni kurumsal iktisadın fikri temellerini atan Coase’den da çok etkilendiğini dile getirmiştir (North, 2009: 169). North’un “*Uluslar arası Yeni Kurumsal İktisat Topluluğu (International Society for the New Institutional Economics)*” nda birlikte çalıştığı Coase, yeni kurumsal iktisat içerisinde gelişen işlem maliyetleri iktisadına katkılarından dolayı 1991 Nobel Ekonomi Ödülü’nün sahibi olmuştur (Aktan & Yay, 2016: 126). Coase’ın 1937 yılında yeni kurumsal iktisadın başlangıcı ve en önemli eseri olarak kabul edilen “*Firmanın Doğası (The Nature of Firm)*” adlı makalesi bugün halen alanının en etkili çalışması olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. North ve Yeni İktisat Tarihi

“*Yeni iktisat tarihi (new economic history)*”, iktisat teorisini ve istatistik tekniklerini kullanarak tarihsel olayların açıklanabileceğini savunan iktisat okuludur. Yeni iktisat tarihi en basit şekliyle iktisat teorisi ile kantitatif tekniklerin tarih araştırmalarına uygulanması anlamına gelmektedir (Uzun, 2001: 82).

“*Klimetri (Cliometrics)*” olarak da bilinen yeni iktisat tarihi yaklaşımı 1957 yılında “*İktisat Tarihi Kurumu (Economic History Association)*” ve “*Ulusal Ekonomik Araştırmalar Bürosu (The National Bureau of Economic Research)*” tarafından düzenlenen konferansta Alfred Conrad ve John Meyer tarafından “*İktisat Teorisi, İstatistiksel Çıkarım ve Ekonomik Tarihi (Economic Theory, Statistical Inference and Economic History)*” ve “*Savaş Öncesi Güneyde Köleci Ekonomi (The Economics of Slavery in the Antebellum South)*” isimli çalışmaların tebliğ edilmesi ile ortaya çıkmıştır (North, 1997: 412).

North, neo-klasik iktisadı ve yeni kurumsal iktisadı bir araya getirmiş ve yeni iktisat tarihine büyük katkılar sağlamıştır (Orhan, 2011: 75). North dışında, William Parker, Robert W. Fogel ve Jonathan Hughes gibi birçok ünlü iktisatçı yeni iktisat tarihi yaklaşımını temsil etmişlerdir. Thomas Ashton, Marc Bloch, Earl Hamilton ve Walt W. Rostow gibi iktisat tarihçilerinin çalışmalarını da yeni iktisat tarihi çalışmaları içerisinde değerlendirmek mümkündür (Uzun, 2001: 82).

Yeni iktisat tarihi yaklaşımı, ekonomilerin zaman içerisinde nasıl evrildiğini açıklamayı amaçlamakta ve analizlerine anayasa, kanun, norm, devletin yapısı, davranış ve alışkanlıklar, din gibi kurumları dahil etmektedir (Doğan & Kurt, 2016: 117-118). Yeni iktisat tarihi yaklaşımı kurumların performansını analizlerine dahil etmekte ve iktisat teorisini tarihsel olaylara uygulamaktadır. Özellikle kültür ve davranışlardaki değişimlerin tarihsel sonuçları etkilediğini

savunan yaklaşım ekonomik aklın ve yöntemlerin iktisat tarihi incelemelerine uygulanmasını sağlamıştır. Yaklaşım, geçmiş ekonomilerin iktisat teorisi ve kantitatif analizler ışığında incelenmesini sağlamanın yanı sıra, hem iktisat teorisini teşvik etmiş hem de uzun dönemli ekonomik büyüme ile ilgili bilgilerin gelişmesini sağlamak amacıyla tarihi zenginliklerin kullanılmasına olanak tanımıştır (Uzun, 2001: 85-86). Yeni iktisat tarihi yaklaşımı doğrultusunda yapılan çalışmalar iktisat teorisi ve iktisat tarihine önemli katkılar sağlamıştır.

North, neo-klasik iktisadi doğrudan tarih araştırmaları ile birleştirmiş ve yeni iktisat tarihinin öncülerinden biri olmuştur. Daha çok tarihsel süreçte ekonomik büyümeyi inceleyen North'un 1961 yılında çıkardığı, "1790-1860 Yılları arasında ABD'nin Ekonomik Performansı (The Economic Growth of the United States, 1790-1860)" isimli ilk kitabı yeni iktisat tarihi alanında yazılmış ilk ve en önemli eserlerden biridir.

3. North ve Kurumsal İktisat

Neo-klasik iktisadın yetersizliği zamanla birçok düşünürü rahatsız etmiş ve neo-klasik iktisatçıların geliştirdiği modeller birçok okul tarafından eleştiriye tabi tutulmuştur. Bu eleştirilerin zamanla büyük bir hız ve ivme kazanması ise neo-klasik iktisadın giderek önemsizleşmesine neden olmuştur (Demir, 1996: 51). Böylece, neo-klasik iktisadın görüşlerine alternatif görüşler üretme üzerinde yoğunlaşan ve en ciddi tepkiyi oluşturan, iktisadın temelinde bireylerin değil kurumların olduğunu öne süren bir düşünce akımı ortaya çıkmıştır: "Kurumsal iktisat (Institutional economics)".

Kurumsal iktisat, iktisadi hayatta kurumların etkili olduğunu ve bu yüzden iktisadi analizlerde büyük öneme sahip olduğu düşüncesi ile ortaya çıkmış, ancak zamanla ortaya atılan görüşler ve farklı bakış açılarının ortaya çıkması ile farklılaşmıştır. Bu durum, kurumsal iktisadın kendi içerisinde eski kurumsal iktisat ve yeni kurumsal iktisat olmak üzere ikiye ayrılmasına neden olmuştur. Her iki yaklaşımın görüşleri birbirinden farklı olmakla birlikte ortak noktaları iktisadi hayatta kurumları en önemli faktör olarak görmeleridir.

Eski kurumsal iktisat, Thoirstein B. Veblen, John R. Commons, Wesley C. Mitchell, Clarence E. Ayres ve Joseph A. Schumpeter gibi teorisyenler tarafından temsil edilmiş, yeni kurumsal iktisat ise North başta olmak üzere Ronald H. Coase, Freidrich A. von Hayek, Oliver E. Williamson, James M. Buchanan gibi teorisyenlerce temsil edilmiştir.

Yeni kurumsal iktisat, eski kurumsal iktisatçıları gibi neo-klasik iktisadın temel varsayımlarını tamamen reddetmemiş, neo-klasik iktisada eleştiriler getirip,

kurumları iktisadi analizin içine sokarak ekonomiyi dinamik bir şekilde ele almıştır. Diğer bir deyişle, yeni kurumsal iktisat neo-klasik iktisadı ortadan kaldırmak yerine onu geliştirmeye ve güçlendirmeye çalışmıştır. Yeni kurumsal iktisadi kurumsal iktisattan ayıran en temel farklılık bu konudur. Bu nedenle de, yeni kurumsal iktisat eski kurumsal iktisattan bütünüyle farklı bir yapıyı benimsemiştir (Baş Dinar & Güler Aydın, 2010: 280).

Yeni kurumsal iktisadın öncülerinden olan North, uzun vadeli değişimi anlamak için neo-klasik iktisadın araçlarının eksikliğini fark etmiş ve kurumları iktisadi incelemelerinin merkezine almıştır. North'un kurumsal iktisada olan katkıları aşağıda başlıklar halinde ele alınmıştır.

North Perspektifinden Formel Kurallar, İformel Kurallar ve Kurumlar

North, çalışmalarında kurumları bir toplumda oyunun kuralları ya da insan etkileşimini düzenleyen ve yine insanlar tarafından oluşturulmuş sınırlamalar topluluğu şeklinde tanımlamıştır. O'na göre kurumlar formel olabileceği gibi informel nitelikte de olabilmektedir. Formel kurumlar insanlar tarafından oluşturulurken, informel kurumlar zaman içerisinde kendiliğinden oluşmaktadırlar.

North, “*Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans (Institutions, Institutional Change and Economic Performance)*” isimli kitabına “*oyuncuların davranışlarını belirleyen oyunun kurallarıdır.*” cümlesiyle başlamaktadır (North, 2010: 9).

North yazınında kurallar, “*formel*” ve “*informel*” olmak üzere iki kategoride ele alınmaktadır⁶. Organizasyonlar tarafından oluşturulan ve genellikle yazılı olan sınırlamalar formel kuralları oluşturur. Formel kuralların karşısında bulunan informel kuralların gerisinde North'a göre toplumsal olarak aktarılan bilgi, yani kültür vardır. North'un deyimiyle devletin veya formel kuralların olmaması durumunda, mevcut toplumsal ağ ciddi bir istikrara sahip olan informel yapıların

⁶ Yukarıda, North'un Hayek'e duyduğu saygıyı dile getirmiştik, North'un kurallar ile ilgili yaptığı sınıflandırmanın benzerini Hayek'in de yaptığını görmekteyiz. Hayek de kuralları, “*formel*” ve “*informel*” nitelikte olmak üzere ikiye ayırmıştır. Hayek'e göre insanoğlu, tarih boyunca geleceğini şekillendirecek karar ve tercihlerde bulunmuştur. İçinde bulunduğumuz anı şekillendiren ise geçmişteki davranışlarımız, kararlarımız ve tercihlerimiz olmaktadır. Geçmişteki davranışlarımız, karar ve tercihlerimiz zaman içinde informel kurallar olarak oluşur. Informel kuralların bir kısmı, mitler, inançlar, örf ve adetler, alışkanlıklar, gelenekler şeklinde tezahür eder ve varlığını sürdürmektedir. Formel kurallar ise insanların bilinçli çabaları sonucu oluşturulmuştur. Anayasalar, kanunlar, tüzük ve yönetmelikler formel kurallara örnek teşkil etmektedir (Aktan & Vural, 2006: 28).

ortaya çıkmasını ve gelişmesini sağlar⁷ (North, 2002: 54). İnfornel kuralların ortaya çıkışında bir diğer açıklayıcı etken göreneklerdir. Görenekler, zaman içerisinde kendiliğinden oluşmuş yani bilinçli bir şekilde tasarlanmamış kurallardır.

North, formel kuralları siyasi-politik (ve yasal) kurallar, ekonomik kurallar ve sözleşmeler olarak üçe ayırmaktadır (North, 2002: 65):

“*Siyasi kurallar*”, genel olarak devlet sistemini, devlet sisteminin hiyerarşik yapısını, temel karar mekanizmasını ve denetim mekanizmasını tanımlar. Siyasi kuralların oluşumunda devletin dolayısı ile yasama organının önemli bir rolü vardır. Bununla birlikte mevcut siyasi hayatın işleyişi ülkenin sahip olduğu yazılı olmayan infornel kurallardan da etkilenabilmektedir.

“*Ekonomik kurallar*”, mülkiyet haklarını, yani mülkiyeti, bu mülkiyet üzerinden sağlanan gelir üzerindeki hakları ve mülkiyetin devrine ilişkin hakları tanımlar. Mülkiyet haklarını düzenleyen ekonomik kuralların oluşturulması ise devletin görevidir. Kurumsal iktisat yazınında devlete yüklenen en önemli görev söz konusu kuralları oluşturmaktır.

“*Sözleşmeler*”, ekonomik mübadeleye ilişkin herhangi bir anlaşmaya ilişkin koşulları içerirler. Sözleşme, karşılıklı etkileşim içinde bulunacak bireylerin aralarında yaptıkları anlaşmaları ifade etmektedir.

Öte yandan North yazınında kullanılan en önemli kavramların başında kurumlar gelmektedir. North kurumları da tıpkı kurallar gibi “*formel*” ve “*infornel*” olmak üzere iki kategoride ele almaktadır⁸. Formel kurumlar ya da resmi kurumların oluşumunda belirli bir organizasyon ve otorite etkilidir. İnfornel kurumların oluşumunda ise genellikle sosyal mirasın etkisi hakimdir ve bu kurumlar kendiliğinden oluşurlar. Örneğin, gelenek ve görenekler infornel kurumlardır.

⁷ North bu görüşünü iki antropoloğun yaptığı çalışmayla desteklemektedir. Bunlardan ilki Evans-Pritchard’ın Nuer araştırmasına dayanarak Robert Bates’in geliştirdiği tezi, diğeri ise Elizabeth Colson’un Tonga araştırmasıdır. Nuer çalışmasında Pritchard, Nuerler adlı hırsızlık yapan bir toplumdaki bahsetmiştir. Yalnız burada Nuerler hırsızlık yaparken kendi toplumları içinden değil başka toplumlardan hırsızlık yapıyorlardı. Aynı şekilde Colson’ da Tonga toplumunda hediye vermenin infornel bir kurum olduğundan bahsederek “Tonga halkı arasında yaşarken, hediye vermediğim kişilere hakaret olduğu için içimden geldiği zaman hediye veremeyeceğimi öğrendim” demektedir. Buradan çıkan sonuç, formel kuralların olmaması durumunda toplumsal ağın bazı davranışları şekillenmesinde etkili olacaktır (Aktan & Vural; 2006: 36).

⁸ Hayek de kurumları tıpkı kurallar gibi, “*formel*” ve “*infornel*” nitelikte olmak üzere ikiye ayırmıştır.

North tarafından formel kurumlar, insanlar arasındaki etkileşimi biçimlendiren, insanların getirdiği kısıtlamalar olarak tanımlanmıştır (North, 2002: 10). Kurumsal sınırlamalar, bireylerin neleri yapmalarının yasak olduğunu ve hangi koşullarda bazı bireylerin belirli bazı faaliyetleri yapabileceklerini içerir. Bu yüzden de kurumlar insan etkileşimlerinin meydana geldiği çerçevelerdir.

İnformel kurumların nereden geldiği ya da bu kurumların kaynağının ne olduğu sorusuna North'un verdiği cevap söz konusu kurumların toplumsal olarak aktarılan bilgiden geldiği şeklinde olmuştur. Yani informel kurumlar, "kültür" olarak adlandırılan mirasın bir parçasıdır. Gerçekten de kültür, bir toplumda gelenek halinde devam eden her türlü duygu, düşünce, dil, sanat, yaşayış unsurlarının tümünü oluşturur. North kültürü, "bir kuşaktan diğerine öğrenme veya taklit yoluyla aktarılan bilgi, tavır ve davranış kümesi" olarak tanımlamıştır (North, 2002: 52). North, informel kurumların hiçbir zaman bilinçli bir şekilde tasarlanmadığını vurgulamış ve bu kurumları korumanın herkesin çıkarına olacağına değinmiştir. İinformel kurumların kalıcı olmasının gerisinde yatan neden esasen budur. Toplumsal yaşam içerisinde kendiliğinden ortaya çıkan bu tür kurumlar herkes tarafından kabul gördüğü, daha doğrusu toplumu oluşturan tüm bireylerin çıkarlarına hizmet ettikleri için kalıcıdır.

North, kurumların insanların etkileşimi için istikrarlı bir yapı oluşturduklarını vurgulamakla birlikte kurumsal evrimden de bahsetmiştir. O'na göre kurumlar zaman içerisinde evrimleşerek değişime uğramaktadırlar. North, uluslararası antlaşmalardan davranış kurallarına, yazılı hukuktan gelenek ve göreneklere kadar bütün kurumların sürekli değiştiklerini ve bu değişimin insanların tercihlerini de değiştirdiğini vurgulamıştır. Kurumlar genellikle devamlı, ancak yavaş bir biçimde değişmektedirler. Kurumlarda yaşanan değişim bazen çok yavaş olabilmektedir. Bu değişimi görebilmek için North geriye çekilip bakmak zorunda kalılabileceğini ifade etmektedir (North, 2002: 13).

North Perspektifinden Kurallar ve Kurumların Temel Fonksiyonları

Kurumların temel fonksiyonlarını North'un görüşleri çerçevesinde şöyle özetleyebiliriz:

Kurumların en önemli özelliği belirsizliği azaltmalarıdır. North'un deyişiyle kurumların toplum içerisinde belirsizliği azaltma fonksiyonları, insanlar arasında etkili bir iletişim için istikrarlı bir yapı oluşturacaktır (North, 2002: 13). North, kurumların ille de toplumsal açıdan etkin sonuçlar üretmek amacı ile oluşturulmayacağını, kurumların toplumda nüfuz sahibi kişilerin çıkarlarına hizmet amacı ile de oluşturulabileceğini ifade etmiştir (North, 2002: 26).

Kural ve kurumların temel amacı, oyunun nasıl oynanacağını tanımlamak ve belirlemektir. Kural ve kurumlar belirsizliği azaltarak ekonomik aktörlerin karar verme aşamasında daha rasyonel kararlar almalarını sağlamaktadırlar. İkinci olarak kurumsal kısıtlamalar, bireylerin yapmalarının yasak olduğu faaliyetleri tanımlar. Bunun doğal sonucu olarak kurumlar sayesinde bireyler ne tür davranışları hangi sınırlar çerçevesinde gerçekleştireceklerini bilmektedirler. Yani kurumlar ekonomik aktörler arasındaki etkileşimin sınırlarını oluşturmaktadırlar. North bu çerçevede kurumları, rekabete dayalı bir takım oyununun kurallarına benzetmektedir (North, 2002: 10-11).

Gerek formel gerekse informal olsun kural ve kurumların bir diğer temel fonksiyonu toplumda ve ekonomide istikrarı ve sürekliliği sağlamalarıdır (North, 1997: 2). Özellikle kolay değiştirilmesi mümkün olmayan kurallar ekonomide istikrar açısından son derece önemlidir. Kural ve kurumların sağladığı istikrar ve süreklilik ekonomik performansın artmasında da önemli bir paya sahiptir.

North, informal kuralların en önemli fonksiyonunu formel kuralları değiştirmek, desteklemek ve genişletmek olarak ifade etmektedir (North, 2002: 114). Gerçekten de insanlar tarafından yapılan formel kuralların kabul görebilmesi için informal kurullarla çatışmaması gerekmektedir. İnfornel kurallar tarafından desteklenen formel kurullar daha olumlu sonuçlar ortaya çıkarır.

North, çalışmalarında “*kurum*” ile “*kuruluş*” olarak nitelendirdiği, Hayek’in de “*organizasyon*” olarak adlandırdığı yapılar arasındaki farkı da vurgulamaktadır. North’a göre kurumlar gibi kuruluşlar da, insanlar arasındaki etkileşime bir yapı kazandırmaktadırlar. Kurumlar bir toplumdaki oyunun kurallarını ifade ederken; kuruluşlar, siyasi (siyasi partiler vs.), ekonomik (şirketler vs.), toplumsal (klüpler vs.) ya da eğitim amaçlı oluşumları (okullar, üniversiteler vs.) ifade etmektedirler. Kuruluşlar, belirli bir hedefe ulaşmak gibi ortak bir amacı olan bireylerin oluşturdukları gruplardır (North, 2002: 11-12). North, kurumlar gibi kuruluşların da sürekli değişim içerisinde olduklarını ifade etmiş ve bu değişimin arkasında yatan nedeni de görelî fiyatlardaki değişime bağlamıştır (North, 2002: 112).

North’a göre ülkelerin kıtlık ve hastalık gibi dışsal şoklardan etkilenmemesi kurumların yapısının sağlam olmasına bağlıdır, aksi halde ülkelerin etkisiz kurumsal yapıları kırılabilir (Pennington, 2014: 354).

Kurumların bir diğer önemli işlevi de uzun dönemde ekonomik performansın altında yatan belirleyici unsur olmalarıdır (North, 2002: 139). North’a göre uzun dönemli ekonomik gelişme hukuk kurallarının gelişmesini, sivil ve siyasal özgürlüklerin korunmasını gerektirir.

North Perspektifinden Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans

Ekonomik performans ile kurumlar arasındaki ilişki çoğu kez iktisatçılar tarafından ihmal edilmiş olsa da günümüzde büyüme modelleri kurumsal yapıları da analizlerine dahil etmektedir. Örneğin, “*Neo-klasik Büyüme Modeli Neoclassical Growth Theory*”) nin yeni büyüme teorilerinden temel bir farkı bulunmaktadır. Neo-klasik modelde, uzun dönemli ekonomik büyüme sadece dışsal değişkenler (dışsal nüfus artışları ve teknolojik gelişmeler) tarafından belirlenmekte olup, kurumsal faktörlerin modelde ülkelerin ekonomik büyümesi üzerinde hiçbir etkisi olmamakta ya da etkisi olmadığı varsayılmaktadır. Oysa ki içsel büyüme modellerinde, ekonomik politikaların yanında ülkelerin sahip oldukları kurumlar da uzun dönemli ekonomik büyümenin temel belirleyicilerinden biridir. Bu anlayışa göre, bir ülkenin sahip olduğu kurumlar ve uyguladığı ekonomik politikalar, büyüme ve gelişme sürecinde tamamlayıcı faktörlerdir. Yani, kurumsal altyapı ekonomik ve sosyal politikaları desteklemelidir. Bu da ancak bu kurumların verimli ve etkin olması ile gerçekleşir. Bir başka deyişle, devletin kendi fonksiyonlarını verimli ve iyi görmesi yanında, ekonomik gelişme ve kalkınmayı destekleyici kurumların ülke içinde gelişmesi için de gereken çabayı göstermesi gerekmektedir. Dolayısıyla, kurumların önemi bu faktörlerin ekonominin daha etkin ve verimli olmasında oynadıkları rolden kaynaklanmaktadır. Bir başka deyişle kurumsal faktörlerin önemi, bu faktörlerin ülkenin hem kamu sektörünün hem de özel sektörünün rekabet gücünü artırarak ve iyi bir yönetim mekanizması kurarak büyümeyi olumlu olarak etkilemelerinden gelmektedir (Karakayalı & Yanıkkaya, 2002: 386).

North, çalışmalarında kurumsal değişim üzerinde de önemle durmuştur. Kurumlar zaman içerisinde değişmekte, evrimleşmektedir. Kurumsal yapıda meydana gelen bu değişim bireylerin alacağı kararlar üzerinde de değişime neden olmaktadır. Kurumsal değişim devamlı ve aşamalı bir şekilde gerçekleşmektedir. Kurumları oluşturan formel kurallar bir gecede değişebilse de gelenekler, görenekler, örf ve adetler gibi informal kurallardan oluşan kurumlar ani değil, tedricen değişimlere tabidir.

İnformel kurumların nasıl değiştiği önemli bir konudur. Bu soruya North “*kültürel evrim (cultural evolution)*” kavramı ile cevap vermektedir. Kültürel evrimin nasıl meydana geldiğini yani onu şekillendiren dinamikleri kesin olarak açıklamayı başarmasak da toplumun sahip olduğu kültürün zaman içinde değiştiğini söyleyebiliriz. Bu değişimde “*öğrenme*” ve “*doğal ayıklanma (natural selection)*”nın etkili olduğu aşikardır (North, 2002: 114). Kültür, öğrenme yolu

ile değişebileceği gibi doğal ayıklanma ile de değişebilmektedir. Bu süreçte toplum tarafından kabul gören kültürel değerler sürerken, görmeyenler yok olup gidecektir. İşte bu kültürel değişim informal kurumların değişimini açıklamada önemlidir.

North'un kültürel evrim veya kültürel değişim kavramları bir çok açıdan önem arz etmektedir. Özellikle kültürel değişim olmaksızın, sadece kurallar ve kurumlarla iyi bir sosyal düzeni oluşturmanın mümkün olmadığını unutmamak gerekmektedir. Çünkü, sosyal, siyasi ve ekonomik sorunlar sadece kurallar ve kurumlar ile çözüme kavuşturulamaz. Bu noktada ünlü İngiliz siyaset bilimci John Gray'in şu sözünü hatırlatmakta yarar görüyoruz: *"Hiçbir anayasa, eğer ekildiği toprak, tiranik veya barbar kültürüyle beslenmişse yeşermez, hatta kök bile salmaz."* Bu nedenle, medeni bir toplum oluşturulması Gray'in anayasa üzerinden verdiği örnekteki gibi kurallar ve kurumların ötesinde aynı zamanda kültürel bir değişim ve yenilenme meselesidir.

North'a göre informal ya da formal kurumların değişiminde savaşlar, devrimler ve doğal felaketler de etkili olabilmektedir. Örneğin, feodalizm ve büyük toprak sahipliğinin çöküşünde formal ve informal kurumların zaman içerisinde değişimi etkili olmuştur. Devrim ya da fetih sonucu oluşan kurumsal değişim ise genellikle mevcut yapının tamamen değişmesi şeklinde olmaktadır. Bu durum ise genellikle formal kurumlar açısından söz konusu olmaktadır (North, 2002: 116-117).

North kurallardan kurumsal değişime giden yolu şu şekilde açıklamaktadır; Bir toplumda mevcut formal ya da informal kurallar yine o toplumdaki formal ya da informal kurumları oluşturmaktadır. Kurumlar sayesinde ekonomik aktörler hangi sınırlar çerçevesinde faaliyette bulunacaklarını yani kısıtlarını bilmekte ve o kısıtlar çerçevesinde faaliyet göstermektedirler. Bir bakıma kurumlar, ekonomik aktörlere toplumda mevcut fırsatları göstermektedirler. Kuruluş olarak nitelendirilen organizasyonlar ise bu fırsatlardan yararlanmak için oluşturulmuş birimlerdir. Örneğin, eğitim kurumunun sunduğu fırsatlardan yararlanmak için okullar kurulmuştur. Kurumsal değişimin nedenlerinden biri North'a göre kuruluşlarda meydana gelen değişimdir. Kuruluşlar aslında kurumsal değişimin nedenleri arasında son halkayı oluşturmaktadır. Kurumsal değişimin temel nedeni North'a göre görece fiyatlardaki değişim ve bu değişimin neden olduğu zevklerdeki değişimdir. Görece fiyatlardaki değişim, insan davranışlarını ve onları giderme yollarını değiştirmektedir. Bunun sonucunda kişilerin zevk ve tercihlerinde de değişimler meydana gelmektedir. Zevk ve tercihlerdeki değişim ise bunları gidermek için oluşturulan kuruluşların değişimine neden olmaktadır. Yani kurumsal değişim zincirinde ilk halkayı görece fiyatlardaki değişim; son

halkayı ise kuruluşlarda meydana gelen değişim oluşturmaktadır. North tarafından geliştirilen bu kurumsal değişim teorisi eski kurumsal iktisat anlayışından da bir sapma olarak değerlendirilmektedir. Zira eski kurumsal iktisat düşünürlerine göre, görece fiyat değişimleri kurumsal değişimin nedeni değil, sonucudur (Demir, 1996: 224).

Rodrik'e göre gelişmiş ülkelerin yaşam standartlarına uzun vadede ulaşabilmek için gerekli temel şey üstün kaliteli kurumlara sahip olunmasıdır. Çünkü büyüme hızının yavaşlamaması, ekonominin şoklara karşı dayanıklılığını sürdürmesi ve ekonomik performansın artırılması için gereken şey birikimli bir kurum oluşturma süreci ile birlikte ekonomik performansı hızlandırmaya yönelik stratejiler geliştirmektir. Bu durum hem North'un çalışmaları başta olmak üzere yapılan tarihsel değerlendirmeler ile hem de ekonometri araştırmalarıyla yeterince kanıtlanmıştır (Rodrik, 2009: 55-56).

North Perspektifinden İşlem Maliyetleri İktisadı ve Mülkiyet Hakları İktisadı

North, Coase'un 1937 yılında yayımladığı "*Firmanın Doğası (Nature of Firm)*" adlı makalesi ile ortaya çıkan ve yeni kurumsal iktisat içerisinde şekillenen "*işlem maliyetleri iktisadı (transaction costs economics)*"⁹ nın genişlemesine de büyük katkılar sağlamış ve işlem maliyetleri iktisadının en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilmiştir. North, işlem maliyetini, mübadele edilen unsurun özelliklerini ölçmenin maliyeti ile hakları korumanın ve sözleşmeleri yürürlüğe sokmanın ve denetlenmenin maliyeti olarak tanımlamıştır (North, 2010: 39). North, özellikle devleti ve devletin bazı temel fonksiyonlarını açıklamak için işlem maliyetleri iktisadı kavramını genişletmiştir (Ménard & Shirley, 2014: 15).

North, çalışmalarında işlem maliyetlerinin ortaya çıkış nedenini karşılıklı mübadele içerisinde bulunan taraflar arasındaki bilginin asimetric oluşuna bağlamıştır. Bununla birlikte tarafların etkin bir mübadele ortamı oluşturmak için geliştirdikleri kurumlar mükemmel olmayan piyasalara yol açarak işlem maliyetlerini artırabilirler. Buradan Coase'nin işlem maliyetlerini azaltmak için önerdiği firmaların North'a göre işlem maliyetlerinin kaynağı olabileceği sonucunu çıkarabiliriz. North başarılı ekonomi tarihi yazınlarının, işlem maliyetlerini aşağı çeken ve dolayısıyla mübadeleden daha fazla kazanç elde

⁹ İşlem maliyetleri iktisadı, son yıllarda iktisat literatüründe çok sık kullanılmakla birlikte, mülkiyetin transferi, korunması ve elde edilmesi ile ilgili maliyetleri ele alan yaklaşım olarak tanımlanmaktadır. İşlem maliyetleri ekonomik faaliyet içerisinde üç şekilde görülmektedir. Bunlar: "*arama ve bilgi maliyetleri (search and information costs)*", "*pazarlık maliyetleri (bargain costs)*" ve "*gözetme ve uygulama maliyetleri (policing and enforcement costs)*" dir (Demir, 1996: 216). İşlem maliyetleri, kısaca mübadele maliyetleridir.

etmeye izin veren böylece piyasaların genişlemesine olanak sağlayan kurumsal yenilikleri anlattığını ifade etmiştir (North, 2002: 140-141).

Daha önce North'un kurumları formel ve informal olarak ele aldığını belirtmiştik. North'a göre, eğer formel ve informal kurumlar arasında bir uyum yoksa, işlem maliyetleri artmaktadır. Bu durum ise ekonomik performansın ve toplumsal refahın olumsuz etkilenmesine yol açacaktır (Mendelski, 2006: 85).

North, çalışmalarıyla yeni kurumsal iktisat içerisinde şekillenen bir diğer yaklaşım olan ve Harold Demsetz'in 1967 yılında yayımlanmış olduğu "*Mülkiyet Hakları Teorisine Doğru (Toward a Theory of Property Rights)*" isimli çalışması ve Armen Alchian'ın 1977 yılında yayımlanmış olduğu "*Mülkiyet Haklarının Ekonomisi (Some Economics of Property Rights)*" isimli çalışması ile birlikte her iki yazarın ortaklaşa kaleme aldıkları ve 1973 yılında yayınlanan "*Mülkiyet Hakları Paradigması (The Property Right Paradigm)*" isimli çalışmaları ile ön plana çıkan "*mülkiyet hakları iktisadı (property rights literature)*"¹⁰ na da katkılar sağlamıştır.

Literatürde üzerinde en fazla durulan konulardan biri, özel mülkiyet haklarının korunmasının serbest piyasa ekonomisinin temel taşlarından biri olduğu gerçeğidir. Bu hakların korunmasının, yatırımların ve dolayısıyla da ekonomik büyümeyi belirleyen önemli faktörlerden biri olduğu yaygın olarak kabul görmektedir. Örneğin, özel mülkiyet hakları ne kadar iyi korunuyorsa, müteşebbisler o derece mal ve sermaye biriktirme yolunda motive olacaklardır. Bu da sermaye birikimini artırarak uzun dönemde ekonomik büyümeye yol açacaktır. Aynı zamanda, tarafların, ister kişiler ister şirketler olsun, anlaşmalarına ne kadar bağlı kaldıkları da, mal ve para piyasaları açısından çok önemlidir, bu da ülkede etkin ve güçlü bir hukuk sisteminin varlığına bağlıdır. Bu faktörlerin yanında bir ülkedeki adalet mekanizmasının etkinliği ve ekonomik özgürlüklerin de büyüme ve kalkınma sürecindeki rolleri yadsınamaz (Karakayalı & Yanıkkaya, 2002: 387).

North'a göre mülkiyet hakları, bireylerin kendi emekleri ve sahip oldukları mal ve hizmetler üzerinde kazandıkları haklardır ve bu haklar kurumsal bir yapının unsurudur (North, 2010: 47). Mülkiyet haklarının ekonomik performans açısından bu derece önemli olmasına rağmen onların nadiren etkin olmalarını North,

¹⁰ Mülkiyet hakları iktisadı, mülkiyet hakları konusunu yeni kurumsal iktisat yaklaşımı ile birlikte farklı bir bakış açısı ve teorik donanımla iktisadi analizlere dahil eden ve ekonominin etkin bir biçimde işlemesi konusunda özel mülkiyet haklarının rolünü ortaya koymaya ve özel mülkiyet hakları sisteminin sınırlarını belirlemeye çalışan yaklaşımdır.

mülkiyet haklarını belirleyen ekonomik kuralların siyasi bünye tarafından yapılmasına bağlamıştır. Yazara göre en etkin mülkiyet hakları tesis edilse bile, bunların denetlenmesi ve uygulanması çok pahalıya mal olacaktır. Bunun sonucu sistemin içerisinde var olan kaytarma, sözünden dönme, çalma ya da dolandırma gibi bazı olumsuzluklar su yüzüne çıkacaktır. Bu gibi olumsuzlukların önüne geçmek için informel kurumların evrimleşerek değiştiği gözlenmiştir (North, 2002: 142-143).

North, çalışmalarında devlete işlem maliyetlerini düşüren ve mülkiyet haklarını güvence altına alan bir rol yüklemiştir (Şenalp, 2007: 67).

North Perspektifinden Sözleşme Teorisi

Ayrıntılı olarak ilk kez Thomas Hobbes tarafından ele alınan iyi bir toplumsal düzen için mutlaka gereken sözleşmeleri konu edinen “*sosyal sözleşme teorisi social contract theory*”¹¹ North’un katkılar sağladığı diğer bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır.

North’a göre yasal durumları, politik karar kurallarını ve mülkiyet hakları gibi durumları içeren sözleşmeler, temel binalar hükmünde olduklarından, yeni kurumsal iktisadın bilimsel analizleri için inceleme seti oluşturmaktadır. Buna göre bu tür incelemeler yeni kurumsal iktisatçılar için bir kurumsal prosedürler anlayışı ve kurumsal değişim analizi sağlamak için kullanılmaktadır (Çetin, 2012: 57).

North, sözleşmelerin mülkiyet hakları yapısının içinde teşvik edici ve cezalandırıcı yapıyı yansıttığını dolayısıyla aktörlerin karşı karşıya olduğu fırsatları ve yaptırımları ortaya koyduğunu belirtmiştir. Sözleşmelerin herhangi bir anda tek boyutlu bir ürünün mübadelesini ele aldığı ancak modern karmaşık ekonomilerde sözleşmelerin çok boyutlu olduğunu ve zamana yayıldığını ve bu nedenle de sözleşmelerin çok büyük ölçüde eksik olacağını ve belirsizlikler içeriğini belirtmiştir (North, 2010: 72-73).

North’a göre, sözleşmeye uymak tarafların çıkarına uygun olduğu zaman, sözleşmenin uygulanmasında herhangi bir sorun ile karşılaşılmaz. Ancak kurumsal kısıtlamaların olmadığı durumlarda tarafların kendi çıkarlarını gözetin

¹¹ Sosyal sözleşme teorisi, toplumda birlikte yaşayan bireylerin, temel hak ve özgürlükleri ile toplumun içerisinde uyulması gerekli olan kuralları içeren informel kurallar üzerinde görüş birliğine varmalarını ifade etmektedir. Teoriye göre, iyi bir toplumsal düzenin temelleri, sosyal sözleşme içerisinde oluşturulmuş kural ve kurumlara dayalıdır.

fırsatçı davranışları, sözleşmenin gerçekleşmesini engelleyecektir (Şenalp, 2007: 78).

North, sözleşmenin uygulanmasında özellikle siyaset olmak üzere kurumların önemine vurgu yapmış ve devletin sözleşmelerin düzenlenmesinde ve uygulanmasında tarafları bunlara uymaya zorlayıcı rolünün önemine dikkat çekmiştir (Ménard & Shirley, 2014: 17).

Öte yandan North, kurumsal değişimden bahsederken, kurumların sözleşmeler ile geliştiğini de belirtmiştir (North, 2010: 13).

North Perspektifinden Sosyal Sermaye

North, iktisadın merkezine kurumları yerleştiren yeni kurumsal iktisat içerisinde ortaya çıkan “sosyal sermaye (*social capital*)¹²” yaklaşımına da büyük katkılar sağlamıştır. Sosyal sermaye politik ve sosyolojik boyutlarının yanı sıra ekonomik boyutları ile de önem taşıyan bir kavram olmakla birlikte, yeni kurumsal iktisatçıların sosyal sermaye ile ilgili fikirleri “kurumsal güven (*institutional trust*)” konusunda gelişmiştir.

North, sosyal sermaye kavramını tanımlarken kurumlara, kurumsal sosyal sermayeye ve kurumsal güven konusuna dikkat çekmiştir. Bu bakış açısıyla North, sosyal sermayeyi bireysel olarak değil, “kurumsal sosyal sermaye (*institutional social capital*)” olarak ele almıştır (Seki & Karataş, 2016: 24).

Örneğin North’a göre küçük ölçekli bir köyde köy ticareti, yerel mübadeleyi kolaylaştıran ve gayri resmi kısıtlamalardan oluşan yoğun bir sosyal ağ içerisinde yapılmaktadır. Bu durum ise işlem maliyetlerinin düşmesine yol açmaktadır (North, 1991: 99). North, bu örnekte olduğu gibi sosyal sermayenin genellikle işlem maliyetini düşürdüğü ve ekonomik performansa olumlu katkılar sağladığını vurgulamıştır.

¹² İnsanlar arasındaki ilişkiler, toplum içinde var olan bireylerin kendi yaşam alanlarını ve bu alanların sınırlarını, niteliklerini ve bu alan içindeki davranışlarını belirleyen önemli bir bağlıdır. İnsanlar arasındaki bu bağlar, temelde bireylerin ve buna bağlı olarak toplumların inşasında önemli bir yapı taşı durumundadır. Sosyal sermaye kavramı çok genel olarak bu toplumsal bağları, formel ve informal kuralları ifade etmektedir. Sosyal sermaye kavramı ise ilk defa 1916 yılında Lyda J. Hanifan tarafından ele alınan “Kırsal Okul Topluluk Merkezi (*The Rural School Community Center*)” isimli makalede kullanılmıştır (Hanifan, 1916: 130). Sosyal sermaye Robert D. Putnam, Pierre Bourdieu, James S. Coleman ve Francis Fukuyama gibi isimlerin öncülüğünde gelişmiştir.

Pavarina'ya göre, kişisel ilişkiler ve kişiler arası güven kurumlar tarafından şekillenmektedir, çünkü toplumun dinamikleriyle sürekli etkileşim halindedir. Kurumlar ve sosyal sermaye arasındaki ilişki özellikle North'un orijinal katkılarıyla şekillenmiştir (Pavarina, 2011: 2-3).

Sosyal sermaye; toplumsal yaşamda ahlak, sivil erdem, güven, kurallar ve kurumlar, sosyal normlar, değerler ve inançlar gibi kavramlarla ifade edilen unsurların tamamını ifade etmektedir. Knowles'e göre, sosyal sermaye, North'un informal kurumlar tanımlamasına oldukça uymaktadır (Knowles, 2005: 1). Dolayısıyla sosyal sermaye de bir informal kurum olarak karşımıza çıkmaktadır.

North'a göre güvenin toplumda oynadığı en önemli rol ise insanlar arasında istikrarlı bir yapı kurması ve belirsizlikleri ortadan kaldırmasıdır. Birçok nedenle formal kurumlar değişse bile, gelenekler, örf ve adetler, davranış biçimleri gibi informal kurumlara dayalı güvenin varlığı toplumdaki istikrarlı yapıyı koruyacaktır. Ancak, yine de informal kurumlara dayalı güvenin sürdürülebilirliği için formal kurumlar ile de desteklenmesi gerekmektedir (Gökalp, 2003: 166).

IV.SONUÇ

North, kurallar ve kurumların ekonomik performans üzerindeki etkilerini incelediği çalışmalarıyla yeni kurumsal iktisat yaklaşımının, neo-klasik iktisadi doğrudan tarih araştırmaları ile birleştirdiği çalışmalarıyla da yeni iktisat tarihi yaklaşımının öncülerinden biri olmuştur. North, her iki alanındaki çalışmaları dolayısıyla bir taraftan Nobel Ekonomi Ödülü'ne layık görülürken, işlem maliyetleri iktisadi, mülkiyet hakları iktisadi, sözleşme teorisi, sosyal sermaye gibi son yılların en önemli konularına da büyük katkılar sağlamış ve akademik çevrelerde saygın bir ekonomist olarak yerini almıştır.

North, sadece neo-klasik iktisadın metodolojik eleştirisini yapan eski kurumsal iktisatçıların aksine neo-klasik iktisadi reddetmeden geniş bir bakış açısı ile yorumlayarak yeni kurumsal iktisadın birçok çalışma alanı ile birlikte gelişmesinde ve iktisat literatüründe önemli bir yer edinmesinde rol oynayan en önemli isimlerden biri olmuştur.

Bugün, yeni kurumsal iktisadın tüm dünyada bu kadar çok ilgi görmesinde ve yeni kurumsal iktisatçıların son yıllarda Nobel Ekonomi Ödülü başta olmak üzere çeşitli ödüllerle onure edilmesinde North'un payı yadsınamaz bir gerçektir.

KAYNAKLAR

Aktan, C. C. & Vural, T., (2006), Eski Kurumsal İktisat, içinde: C. C. Aktan (ed.), *Kurumsal İktisat: Kurallar, Kurumlar ve Ekonomik Gelişme*, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu, Kurumsal Araştırmalar Serisi No: 2, 1-17.

Aktan, C. C. & Vural, T., (2006), Yeni Kurumsal İktisat, içinde: C. C. Aktan (ed.), *Kurumsal İktisat: Kurallar, Kurumlar ve Ekonomik Gelişme*, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu, Kurumsal Araştırmalar Serisi No: 2, 19-42.

Aktan, C. C. & Yay, S., (2016), Regülasyon İktisadına Giriş, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 8 (1): 116-135.

Alston, L., Eggertsson, T. & North, D. C., (1996), *Empirical Studies in Institutional Change*, Cambridge: Cambridge University Press.

Baş Dinar, G. & Güler Aydın, D., (2010), Why Institutional Economics is a Better Alternative to the Neoclassical Economics than the New Institutional Economics?, *International Journal of Economic Research*, 7 (2): 277-286.

Çetin, T., (2012), Yeni Kurumsal İktisat, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 45: 43-73.

Davis, L. E. & North, D. C., (1971), *Institutional Change and American Economic Growth*, Cambridge: Cambridge University Press.

Demir, Ö., (1996), *Kurumcu İktisat*, İstanbul: Vadi Yayınları.

Doğan, Z. & Kurt, Ü., (2016), Yeni Kurumsal İktisadın Dalları, *Journal Life of Economics*, 7: 115-130.

Gökalp, N. (2003), Ekonomide Güven Faktörü, *Yönetim ve Ekonomi*, 10 (2): 163-174.

Hanifan, L. J., (1916), The Rural School Community Center, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 67: 130-138.

Karakayalı, H. & Yanıkkaya, H., (2002), Kurumsal Faktörlerin Ekonomik Büyümeye Etkileri, *1. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı*, Kocaeli, 385-401.

Klein D. B. & Daza, R., (2013), Douglass C. North (Ideological Profiles of the Economics Laureates), *Econ Journal Watch*, 10 (3): 525-532.

Knowles, S., (2005), Is Social Capital Part of the Institutions Continuum?, *CREDIT Research Paper*, 5 (11).

Ménard, C. & Shirley, M. M. (2014). The Contribution of Douglass North to New Institutional Economics, in: S. Galiani & I. Sened (ed.), *Institutions, Property Rights and Economic Growth: The Legacy of Douglass North*, Cambridge: Cambridge University Press, 11-29.

Mendelski, M., (2006). The Application of Douglass North's Approach to Institutional Change in Transition Economies, *Donetsk National Technical University Series "Economics"*, Donetsk, 84-91.

North, D. C., (1991), Institutions, *Journal of Economic Perspectives*, 5 (1): 97-112.

North, D. C., (1995), Douglass C. North, in: W. Breit & R. W. Spencer (ed.), *Lives of the Laureates: Thirteen Nobel Economists*, Cambridge, Mass.: MIT Press, 251-267.

North D. C., (1997), Cliometrics-40 Years After, *American Economic Review*, 87 (2): 412-414.

North D. C., (1997), The Process of Economic Change, *UNU World Institute for Development Economics Research (UNU/WIDER) Discussion Paper*, 128.

North, D. C., (2002), *Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans*, (Çev. G. Ç. Güven), İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları,

North, D. C., (2005), *Understanding the Process of Economic Change*, Princeton: Princeton University Press.

North, D. C., (2009), Douglass C. North, in: K. I. Horn (ed.), *Roads to Wisdom: Conversations with Ten Nobel Laureates in Economics*, Cheltenham: Edward Elgar, 153-172.

North, D. C., (2010), *Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans*, (Çev. G. Ç. Güven), İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.

Orhan, S., (2011), Yerleşik İktisatta Heterodoksi: Yeni Kurumsal İktisat, içinde: E. Eren & M. Sarfati (der.), *İktisatta Yeni Yaklaşımlar*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 59-87.

Öncü, A., (2015), Zeki, Alaycı ve Bilgili Bir Eleştirmen: Thorstein Veblen, içinde: A. Öncü (ed.), *Thorstein Veblen Kullanım Kılavuzu*, İstanbul: Habitus Yayıncılık.

Pavarina, P. R. J. P., (2011), Institutions, Social Capital and Economic Development in Latin America, *51st Congress of the European Regional Science Association: New Challenges for European Regions and Urban Areas in a Globalised World*, Paper No: 11p1531.

Pennington, M., (2014), *Sağlam Politik Ekonomi: Klasik Liberalizm ve Kamu Politikasının Geleceği*, (Çev. A. Yayla), Ankara: Liberte Yayınları.

Rodrik, D., (2009), *Tek Ekonomi, Çok Reçete: Küreselleşme, Kurumlar ve Ekonomik Büyüme*, (Çev. N. Domaniç), Ankara: Efil Yayınevi.

Seki, İ. & Karataş, İ., (2016), Kalkınma Zincirinin Kayıp Halkası: Sosyal Sermaye, Bursa: Dora Yayıncılık.

Şenalp, M. G., (2007), Dünden Bugüne Kurumsal İktisat, içinde: E. Özveren (ed.), *Kurumsal İktisat*, Ankara: İmge Kitabevi, 45-92.

The Nobel Prize, (2016), *The Prize in Economics 1993 - Presentation Speech*, http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/1993/presentation-speech.html, (08.12.2016).

The Nobel Prize, (2017), *Douglas C. North - Prize Lecture: Economic Performance through Time*, http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/1993/north-lecture.html, (05.01.2017).

Uzun, A., (2001), Yeni İktisat Tarihi Akımı ve İktisat Tarihi Yazımına Katkıları, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (1): 80-93.